

مسائل و چالش‌های کتابخانه‌های تخصصی در سازمان‌ها

سلما کشاورزیان^۱

چکیده

تخصص‌گرایی و عمیق شدن در یک موضوع، از ویژگی‌های کتابخانه تخصصی است؛ اما کتابخانه‌ها می‌توانند بر اساس سازمان، موضوع، عملکرد، کاربران و مجموعه نیز تخصصی شوند. جهت ارائه خدماتی معقول و کاربرپسند در کتابخانه‌های تخصصی و مراکز مدارک باید اهداف، کارکرد، وظایف و استانداردها در کتابخانه تخصصی و مراکز مدارک، مورد بررسی قرار گیرد. هدف از این پژوهش بررسی و شناسایی مزایا، فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی کتابخانه‌های تخصصی در امر خدمات رسانی به سازمان‌ها می‌باشد. در این پژوهش سعی شده است با رویکردی مروری-تحلیلی مزایا، فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی کتابخانه‌های تخصصی مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ارتباط محققان با کتابداران و صرفه‌جویی در زمان بازبایی اطلاعات، تحویل آن و موفقیت در تحقیق، از جمله شاخص‌های تاثیر خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی در فرایند تحقیق و پژوهش است که از وظایف مهم کتابخانه‌های تخصصی به شمار می‌رود. در موسسات و شرکت‌های خصوصی، ارزش حضور کتابداران تخصصی در به کارگیری روشهای خلاقانه مختلف به منظور کاهش هزینه‌ها و افزایش سطح درآمد می‌باشد ولی به طور کلی محاسن کیفی به کارگیری این کتابداران در سازمان شامل ارائه اطلاعاتی در مورد راه‌های موجود از منظر احتیاجات مراجعین، استفاده مؤثر و بهینه از منابع و جهت‌دهی به دانش مشترک در رشته‌های تخصصی چندگانه است. ایجاد روابط داخلی و عمومی قوی‌تر، تمرکز بر روی خدماتی نظیر آموزش و پرورش که در شرح وظایف کتابخانه‌های سنتی وجود ندارد، آموزش کاربران در مورد کیفیت اطلاعات، تطبیق فرآیندهای انتشار اطلاعات، دیجیتال سازی منابع و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فناوری و ایجاد سازگاری عمومی از مؤلفه‌های پیش روی کتابخانه‌های تخصصی موفق خواهد بود.

کلیدواژه‌های موضوعی: کتابخانه تخصصی، کتابدار، مسائل و چالش‌ها.

^۱ کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی تهران و کتابدار کتابخانه عمومی شهید هاشمی نژاد بهشهر، salmak1381@gmail.com

نقش مهم اطلاعات در دنیای امروز و لزوم استفاده از آن در صنعت و تجارت به ویژه در برنامه ریزی ها، اجرای پروژه های جدید، ساخت تجهیزات و ... ضرورت آگاهی از روزآمدترین اطلاعات علمی و دانش تخصصی را قوت بخشیده است. امروزه سازمان ها برای پیشبرد امور خود نیازمند آخرین یافته های علمی و تخصصی هستند و از آنجائیکه کتابخانه های تخصصی مراکز این گونه اطلاعات به شمار می روند، می توانند در هر سازمانی موجب تسریع و بهبود در نیل به اهدافش شوند (غلامی، ۱۳۹۴). دانش سازمانی، طیف وسیعی از تجارب ناشی از پروژه ها و فعالیت های موفق یا ناموفق یا رویارویی با مشکلات و راه حل های ارائه شده برای رفع آن مشکلات را در بر می گیرد. حفظ و مدیریت دانش سازمانی، در گروی به کارگیری راه حل های استفاده شده برای حل مشکلات مشابه آتی می باشد. با این وجود بسیاری از سازمان ها فاقد سازوکار سازمان یافته ای برای مدیریت دانش سازمانی هستند. از این رو نقش کتابخانه های تخصصی و کتابداران این گونه کتابخانه ها، به عنوان مسئولان گردآوری و سازمان دهی و به اشتراک گذاری دانش سازمانی از اهمیت بسزایی برخوردار خواهد بود (حسن زاده، ۱۳۹۰). کتابخانه تخصصی کتابخانه ای است که منابع اطلاعاتی خاصی در حوزه موضوعی ویژه برای مراجعین و مخاطبین متخصص و محدود در آن زمینه ارائه می نماید. بر اساس تعریف مونت^۲ و مسعود^۳ در کتاب مراکز اطلاعاتی و کتابخانه های تخصصی، کتابخانه های تخصصی سازمان های اطلاع رسانی هستند که از طریق شرکت های خصوصی، موسسات دولتی، تشکیلات غیرانتفاعی یا انجمن های تخصصی حمایت و پشتیبانی می شوند (مونت و مسعود، ۲۰۰۹). کتابخانه هایی که تحت این تعریف هستند شامل واحدهای تخصصی موضوعی کتابخانه های عمومی و دانشگاهی، کتابخانه های موزه ها، کتابخانه های سازمان های دولتی، کتابخانه های شرکت ها، کتابخانه های بیمارستان ها و ... می باشند.

مفهوم کتابخانه تخصصی به عنوان نوعی خاص از کتابخانه ها در قرن نوزدهم میلادی در ایالات متحده آمریکا و بریتانیا شکل گرفت و در سال ۱۹۰۹ انجمن کتابداران تخصصی^۴ با مشارکت ۲۰ کتابدار تخصصی در حوزه های موضوعی

^۲ Mount

^۳ Massoud

^۴ Special Libraries Association (SLA)

مختلف در ایالات متحده آمریکا پایه گذاری شد. مدل اطلاعاتی در کتابخانه‌های تخصصی برای ترسیم مثلث منابع اطلاعاتی، کاربر و کتابداران بر پایه این دو اصل یعنی پژوهش و اشاعه و کاربست آن شکل می‌گیرد و استانداردهای هشتگانه آن، یعنی اهداف و وظایف، سازمان و مدیریت، نیروی انسانی، مجموعه‌سازی، سازمان‌دهی، ذخیره و بازیابی، خدمات (اطلاع‌رسانی) فضا و تجهیزات و بودجه بر این دو پایه شکل می‌گیرد (سوانسون^۵، ۲۰۱۴).

با وجود انجام مطالعات و پژوهش‌های گسترده در دنیا پیرامون عملکرد کتابخانه‌های تخصصی، در ایران محدود مطالعات مروری و تئوری در این ارتباط صورت گرفته است. بدین منظور در این پژوهش سعی شده است با رویکردی مروری-تحلیلی مزایا، فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی کتابخانه‌های تخصصی مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

اهداف و انواع کتابخانه تخصصی

امانت، اشاعه اطلاعات گزینشی، خدمات ارجاعی، خدمات ترجمه، خدمات گذشته نگر، پاسخگویی به سوالات مرجع حضوری و غیر حضوری، ایجاد صفحه وب و پایگاه‌های اطلاعاتی تحت وب، تهیه فهرستگان، نمایه‌سازی و چکیده نویسی، خدمت به سازمان مادر، کمک به ارتقا و پیشرفت علمی سازمان، روزآمد نگه‌داشتن و بالا بردن سطح دانش تخصصی کارکنان سازمان مادر، از مهمترین اهداف کتابخانه تخصصی می‌باشد. جهت نیل به این مهم، بایستی مجموعه گردآوری شده توصیف و تحلیل شود و اقدامات مهم از قبیل فهرست‌نویسی، رده‌بندی و نمایه‌سازی به شیوه مطلوب انجام پذیرد و در نهایت در زمان مناسب در اختیار پژوهشگر و استفاده‌کننده قرار گیرد (اسفندیاری مقدم و بیات، ۱۳۸۷). کتابداران باید نیازهای جاری و آتی سازمان مادر را بخوبی بفهمند که این امر مستلزم درک عملکرد هر بخش در سازمان و ارتباط بین آنهاست. کتابداران نه تنها به مدیریت اطلاعات بیرونی، بلکه باید به اطلاعات تولید شده در درون سازمان که خود ممکن است بخش عمده‌ای از اطلاعات مورد استفاده در سازمان را شکل دهد نیز بپردازند (امامی، ۱۳۸۶). کارشناسان متخصص و پژوهشگران مایلند که بخشی از فعالیت‌های مطالعاتی و پژوهشی آنان را کتابداران انجام دهند، که این امر باعث تسهیل و روان‌سازی فرآیند پژوهش می‌شود (صابری و پولادرای، ۱۳۸۵). کاربران کتابخانه‌های تخصصی را کارشناسان و محققان

^۵ Swanson

مطلع موضوعی سازمان مادر تشکیل می دهند. کتابداران موظفند تازه‌ترین اطلاعات و دانش را با بهره‌گیری از انواع منابع اطلاعاتی و دانشی در دسترس آنها قرار دهند (صادری، ۱۳۸۷). طبق نظر فهیمی فر (۱۳۸۷) و قاسمی (۱۳۸۵)، کتابخانه‌ها می‌توانند بر اساس موارد زیر تخصصی شوند:

بر اساس کاربران: مانند کتابخانه تخصصی بانوان که توسط مرکز مطالعات زنان در دانشگاه علوم اجتماعی تهران راه‌اندازی شده است. کتاب‌های این کتابخانه فقط در حد خصوصی استفاده بانوان است که این کتاب‌ها بیشتر آموزشی هستند.

بر اساس سازمان: مانند کتابخانه‌های دولتی و سازمان بازرگانی. به طور مثال در کشور هند سازمان‌هایی مانند شورای پژوهش‌های علمی و صنعتی، سازمان گسترش و پژوهش‌های صنایع دفاعی، کمیسیون الکترونیک و کمیسیون انرژی اتمی دارای کتابخانه‌های تخصصی غنی می‌باشند. کلیه وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی در هندوستان هر کدام کم و بیش کتابخانه‌ای برای خود دارند که برخی نیز بزرگ هستند.

بر اساس عملکرد: مانند کتابخانه‌های تحقیقاتی و پژوهشی. یکی از مهم‌ترین کتابخانه‌های تخصصی در اسپانیا کتابخانه تخصصی کنسرسیوم شورای عالی پژوهش علمی، با مجموعه ۱۵۰۰۰۰۰ جلد است که در دو کتابخانه عمومی و پنجاه کتابخانه دیگر توزیع شده است و به مراکز تخصصی رشته‌های مختلف علوم، فن‌آوری و علوم انسانی خدمت می‌کند. در مالزی نیز بزرگ‌ترین کتابخانه‌های تخصصی در مؤسسات تحقیقاتی کشور وجود دارند که شامل مؤسسه تحقیقات کائوچو، مؤسسه تحقیقات جنگلی، مؤسسه تحقیق و توسعه کشاورزی مالزی که کتابخانه تخصصی تحقیقاتی و پژوهشی هستند.

بر اساس مجموعه: مانند کتابخانه نقشه، عکس و دیجیتال. با اینکه کمتر از سه دهه است که اندیشه کتابخانه‌های دیجیتال (دهه ۱۹۹۰)، مطرح شده، این پدیده به مرکز گردآوری و تولید منابع اطلاعاتی گوناگون و قرارگاهی برای ارتباط بین متخصصان، کتابداران و کاربران تبدیل شده است. کتابخانه‌های دیجیتال، سازمان‌هایی هستند که با استفاده از کارکنان متخصص به انتخاب، سازماندهی (ساختاردهی)، دسترس‌پذیرسازی فکری (معنوی)، تفسیر، توزیع، حفاظت از یکپارچگی و تضمین نگهداشت بلندمدت آثار دیجیتال، فراهم‌آوری و ارائه منابع اطلاعاتی می‌پردازند؛ به طوری که این منابع، برای استفاده یک جامعه معین، یا مجموعه‌ای از جوامع، سریع، آسان و به صرفه در دسترس واقع شوند.

بر اساس موضوع: مانند کتابخانه حقوق، پزشکی و کشاورزی. به طور مثال شورای تحقیقات کشاورزی و شورای پژوهش‌های علوم پزشکی هند از این نوع می‌باشند. بنابراین، هنگامی که می‌گوییم کتابخانه نابینایان، نقشه و یا پزشکی دیگر با مشکل یا ابهام مواجه نشده و می‌توانیم مفهوم دقیق کتابخانه تخصصی را برای دیگران بیان نماییم.

مؤلفه های کلیدی کتابخانه تخصصی

به طور کلی کتابخانه های تخصصی دارای چهار مؤلفه کلیدی هستند: مجموعه ای قابل دسترس و سازمان دهی شده باشد؛ دارای فضای اختصاصی در سازمان خود باشد؛ خدمات اطلاعاتی به صورت پویا برای جامعه مخاطب تأمین گردد؛ حداقل یک فرد به منظور نظارت بر عملکرد کتابخانه در نظر گرفته شود (کرامپتون و پورتر فایک^۶، ۲۰۱۶). اگر وظیفه عمومی هر کتابخانه را گردآوری، ذخیره و بازیابی و اشاعه اطلاعات در نظر بگیریم، در یک کتابخانه تخصصی این وظایف به شکل ویژه‌ای که باعث پیشبرد اهداف سازمان مادر است به کاربران و استفاده‌کنندگان محدود و تعریف شده‌ای انجام می‌گیرد. این مجموعه‌ها در سازمان‌هایی تحت عنوان سازمان یادگیرنده^۷، بهترین نقش را ایفا می‌نمایند. سازمان یادگیرنده جایی است که الگوهای جدید تفکر رشد می‌یابند، اندیشه‌های جمعی و گروهی ترویج می‌شوند و افراد چگونگی آموختن را به اتفاق هم می‌آموزند. سازمان‌های یادگیرنده را به تعبیری دیگر می‌توان سازمان‌های دانش‌آفرین نامید، سازمان‌هایی که در آنها خلق دانش و آگاهی‌های جدید، ابداعات و ابتکارات یک کار تخصصی و اختصاصی نیست، بلکه نوعی رفتار همگانی است (کرامپتون و پورتر فایک، ۲۰۱۶).

وظایف کتابخانه‌های تخصصی

اغلب کتابداران تخصصی با توجه به زمینه و موضوع فعالیت خود معرفی می‌شوند و معمولاً یک انجمن حرفه‌ای یا بخشی از آن به نیازهای منحصر فرد این زمینه اختصاص می‌یابد. از این دست می‌توان به کتابداران تخصصی هنری،

^۶ Crumpton and Porter-Fyke

^۷ Learning organization

تجارت، علوم بهداشت، قانون، موسیقی و موزه، نظامی، مذهبی اشاره نمود (لاتون^۸، ۲۰۱۶). با این توصیف کتابخانه تخصصی تفاوت‌های چشمگیری با دیگر کتابخانه‌ها دارد. در کتابخانه تخصصی نوع کاربران یا جامعه استفاده کننده به طور معمول از کارشناسان و پژوهشگران تشکیل می‌شود که برای ایشان اجباری به مراجعه مرتب و مستمر به کتابخانه وجود نداشته و امکان تغییر سریع در این کتابخانه‌ها در زمینه گزینش و فراهم‌آوری مواد، سازماندهی و ارائه خدمات مبتنی بر نیاز کاربران بیشتر است. به طور خلاصه وظایف کتابخانه تخصصی به شرح ذیل می‌باشد:

الف) گردآوری و فراهم‌آوری مدارک و مواد مورد نیاز برای انجام تحقیق و کسب اطلاعات تخصصی؛

ب) سازماندهی و آماده‌سازی مواد گردآوری شده جهت دسترسی سریع؛

ج) تهیه چکیده‌ها و نمایه‌های موضوعی از مواد رسیده به کتابخانه و خدمات تحویل مدرک (کتابخانه از این طریق می‌تواند امکان درآمدزایی را فراهم نماید و ایجاد ارزش افزوده برای اطلاعات کند که از مهمترین وظایف کتابداران نمایه-ساز در کتابخانه تخصصی می‌باشد)؛

د) خدمات مرجع و امانت؛

س) تهیه فهرست مندرجات مجلات رسیده و ارسال یک نسخه از آن به کارکنان سازمان؛

ش) خدمات ترجمه به ویژه مطالب روزآمد؛

و) نشر منابع کتابخانه‌ای به گونه‌ای که پژوهشگران بتوانند به سهولت و سرعت از محتوای انتشارات مربوط به رشته خود اطلاع یابند؛

ه) گزینش، پیکربندی و ارزیابی نظام‌های انفرادی؛

ی) طراحی، توسعه و عرضه خدمات نوین و محصولات اطلاعاتی (فتاحی، ۱۳۸۳).

^۸ Lawton

استراتژی های بهبود عملکرد کتابداران تخصصی در سازمان ها

حتی در چارچوب کتابخانه های سنتی همانند کتابخانه های عمومی و دانشگاهی، کتابداران تخصصی به کتابخانه محل خدمت خود کمک شایانی در جهت ارائه خدمات خاص موضوعی می نمایند. حضور این کتابداران متخصص باعث به روز بودن فرآیندها و فعالیت ها، بهبود برنامه ها و خدمات دهی بهتر، بهبود روابط عمومی با مراجعین، تفسیر و مستندسازی مناسب منابع و مصرف بهینه انرژی، سرمایه و زمان کارکنان در کتابخانه و سازمان خواهد شد (لاتون، ۲۰۱۶). ارائه ارزشهای کتابدار تخصصی با رویکردی ملموس و قابل مشاهده برای ذینفعان بسیار ضروری است و روشهای زیادی بدین منظور وجود دارند که عبارتند از استفاده از کارتهای امتیازی^۹، بازگشت سرمایه^{۱۰} بر اساس نقشه های اطلاعاتی^{۱۱}، استفاده از استانداردهای بین المللی اسناد و اطلاعات و شاخصهای عملکرد کتابخانه ها، روشها و رویکردهای ارزیابی تأثیر کتابخانه ها. بر اساس مطالعات جامع صورت پذیرفته توسط کرامپتون و پورترفایک (۲۰۱۶) و بهره گیری از تجربیات کتابداران تخصصی، می توان نکات و استراتژی های بهبود عملکرد، نمود و تأثیر این کتابداران را بدین شرح مطرح کرد:

۱. هر از چند گاهی به منظور تعامل با مخاطبین و بررسی و تحلیل شرایط از کتابخانه خارج شوید.
۲. از لحاظ کاری با مدیریت سازمان و مجموعه خود درگیر شوید.
۳. بخشی از تیم پروژه عملیاتی سازمان خود باشید.
۴. در جلسات و نشست های کاری تیمهای عملیاتی سازمان خود شرکت کنید.
۵. داده ها و اطلاعات تأثیر گذار را جمع آوری و آشکار نمایید.
۶. در مورد واژه کتابدار تفکر نموده و بررسی نمایید آیا این شغل یا عنوان شغلی جایگزین دیگری در سازمان شما معنی دار است.
۷. در مورد واژه کتابخانه تفکر نموده و بررسی نمایید آیا این مکان یا مراکز جایگزین دیگری نظیر مراکز اطلاع رسانی، مراکز دانش محور یا مراکز اطلاعاتی در سازمان شما معنی دار است.

^۹ Scorecard

^{۱۰} Return on investment (ROI)

^{۱۱} Information map

۸. موقعیت مکانی کتابخانه در سازمان از نظر استراتژیک بسیار مهم بوده و باید در مجاورت نواحی شلوغ سازمان (به عنوان مثال در مجاورت میز پذیرش یا سالن غذاخوری) قرار گیرد.
۹. یک پروفایل شاخص در سامانه آنلاین سازمان خود داشته باشید.
۱۰. به تعامل شبکه ای اهمیت دهید.
۱۱. ارتباط تنگاتنگ شخصی با افراد ایجاد نمایید. تنها به ایمیل و رسانه های اجتماعی جهت ایجاد ارتباط با افراد سازمان بسنده نکنید.
۱۲. اعتبار و وجهه حرفه ای خود را مدیریت کنید و برای آن وقت بگذارید.
۱۳. به کمیته های راهبردی که همجهت با اهداف کتابخانه شما هستند پیوندید.
۱۴. نسبت به خروج از نقش تعریف شده خود نگران نبوده و وارد فرصت ها و موقعیت های چالش برانگیز شوید.
۱۵. برای سؤالات به دنبال پاسخ های مستند و مستدل باشید.
۱۶. از مهارت تفکر انتقادی خود بهره ببرید.
۱۷. شنونده خوبی باشید.
۱۸. از رسانه های اجتماعی استفاده مؤثر نمایید.
۱۹. در دنیای مجازی حضور فعال و تعاملی داشته باشید.
۲۰. از روشهای بازاریابی رسمی و غیررسمی برای انتقال پیام خود به خوانندگان و ذینفعان استفاده کنید.
۲۱. در فعالیت خود از رویکرد تحقیقاتی استفاده کنید.
۲۲. با مراجعین مصاحبه اطلاعاتی داشته باشید.
۲۳. برای کتابداران عادی دوره های آموزشی برگزار کنید.
۲۴. در سازمان و محیط حرفه ای خود شبکه های اطلاعاتی ایجاد نمایید.
۲۵. اصطلاحات کتابخانه ای را از محیط فیزیکی و مجازی کتابخانه خود حذف نمایید.

۲۶. به تمامی منابع اینترنتی نام تجاری تخصصی دهید.

۲۷. با مراجعین خود صحبت کنید، از آنها سؤال بپرسید و بر اساس بازخوردهای آنها عمل نمایید.

چالش های پیش روی کتابداران و کتابخانه های تخصصی

کتابداران موفق با تکیه بر مهارت های تجاری و آشنایی با حوزه مدیریت دانش می توانند اثربخشی واحدشان را در بهره وری آشکار سازند. از آنجایی که هدف اصلی کتابخانه های تخصصی حمایت از اهداف و برنامه های سازمان مادر است، به همین دلیل کتابداران باید نیازهای جاری و آتی سازمان مادر را بخوبی بشناسند که این امر مستلزم درک عملکرد هر بخش در سازمان و ارتباط بین آنهاست. آنچه از پژوهش های پیشین بر می آید بیانگر نقش منفعل کتابخانه های تخصصی در سازمان های مادر بوده است. حتی آن دسته از کتابخانه های به ظاهر موفق که به منابع نیروی انسانی متخصص و فناوری جدید مجهز هستند نیز قادر به تثبیت نقش خود در افزایش بهره وری در سازمان متبوع خود نبوده اند. شاید به جرأت بتوان گفت یکی از دلایل عدم موفقیت کتابداران نداشتن خودباوری و اعتماد به نفس لازم در برابر کارشناسان دیگر بخش های سازمان است. کتابداران کتابخانه های تخصصی پذیرفته اند که در افزایش سودرسانی و بهره وری یا کاهش موفقیت سازمان بی تأثیر هستند (کوپر و کروم، ۲۰۱۳). چنانچه کتابخانه و مرکز اطلاع رسانی موفق عمل کند در افزایش مهارت های پژوهشی سازمان خود موفق بوده است و این مهارت های تحقیقی در بستر زمان تکامل می یابند و پس از طی مرحله بلوغ به حدی می رسند که فرد از مجموع یافته های خود به نظرات جدید و مهندسی دوباره می رسد. در این مهارتها با گذشت زمان زواید حذف و مطالب ناب، آشکار و برجسته می شود. یکی دیگر از عواملی که باعث نقش کم رنگ کتابخانه در تأثیر بهره وری در سازمانها می شود، عدم تبلیغات مناسب و بازاریابی در جلب مشتری بوده است. امروزه کتابداران بایستی از چارچوب محافظه کارانه پیشین خارج شوند و ریسک پذیر باشند و بپذیرند نقطه قوت کتابخانه در سودرسانی به مشتری است که در مجموع سود اقتصادی سازمان را سبب می شود و آشکار کردن این نقش در سازمان ممکن نخواهد بود، مگر با تکیه بر مهارت های بازاریابی در کتابداران. متخصصان کتابداری پیش از این از توانایی تئوری و عملی لازم برای مدیریت اطلاعات که از جمله عناصر مدیریت دانش است، برخوردار شده اند با این وجود، موقعیتهایی نیز

برای این متخصصان وجود دارد که مهارت‌هایشان را به طریقی مبتکرانه همراه با قوه تخیل به کار گیرند تا بر تدابیر اطلاعاتی در سطح هیئت مدیره و تصمیم‌گیریهی سازمان تأثیرگذار باشند. تجهیز کتابداران به مهارتهای تجاری نیز از جمله نیازمندیهایی است که در مطالعات اخیر به طور مؤکد توصیه شده است. کتابداران باید نه تنها به مدیریت اطلاعات بیرونی بلکه به اطلاعات تولید شده در درون سازمان که خود ممکن است بخش عمده ای از اطلاعات مورد استفاده در سازمان را شکل دهد نیز بپردازند. مدیریت دانش خودباوری را در کتابداران افزایش می‌دهد و جایگاه بالایی برای کتابداران به عنوان رکن اساسی در چرخه تجاری سازمانها و کمک به حفظ بقای آنها در فضاهای رقابتی به وجود می‌آورد.

تغییرات سریع و همه‌جانبه، کتابخانه‌های تخصصی و کتابداران متخصص در این کتابخانه‌ها را در آستانه عصر جدیدی قرار داده است که با گذشته نه چندان دور بسیار متفاوت است. این پیشرفتهای پیامدهای عمیقی برای مراجعان به کتابخانه‌های تخصصی، استفاده‌کنندگان اطلاعات و برای کتابداران مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی دارد. چنین پیشرفتهایی، هم می‌تواند جای کتابداران سنتی و متخصصان اطلاعاتی را بگیرد و هم قادر است اهمیت آنها را در همکاری با محققان و در روند انتقال اطلاعات بیشتر سازد. امروزه جریان سریع تغییر فن‌آوری، حرفه کتابداری از جمله برکار کتابداران تأثیر زیادی گذاشته است که کتابداران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی مستثنی از این قاعده نیستند. کتابداران در حالی که خدمات سنتی اطلاع‌رسانی را ارائه می‌دهند، باید به دنبال توسعه مجموعه‌ای از مهارتهای جدید بوده و نقش‌ها و وظایف تازه‌ای را در خود پرورش دهند. فن‌آوری تقریباً تمام جنبه‌های کار کتابخانه را تحت تأثیر خود قرار داده است؛ کتابداران شاغل در بخش فراهم‌آوری اکنون باید به دنبال راهی جهت دسترسی مراجعان به منابع دیجیتالی باشند، فهرستنویسان باید این منابع را دسترس‌پذیر سازند و کتابداران مرجع نیز ضمن کمک به مراجعان در داخل کتابخانه باید پاسخگوی مراجعین از راه دور باشند. کتابداران تخصصی که می‌خواهند در بخش فهرستنویسی باقی بمانند، باید از توانایی کافی در کاربرد رایانه و امکانات شبکه‌ها به خصوص اینترنت، برخوردار باشند. همچنین، بتوانند در رفع نیازها و مشکلات این بخش با مدیران شبکه یا سیستم‌رایانه‌ای کتابخانه همکاری و با توجه به برخورداری آنها از دانش تخصصی کتابداری، سیستمی کارآمد را برای کتابخانه‌ها طراحی کنند. از این رو، اقتدار فهرستنویسان و سایر کتابداران متخصص تحت الشعاع

متخصصان رایانه ای قرار گرفته که حضور خود را در کتابخانه ها به تدریج بیشتر می کنند. به لحاظ تاریخی شواهدی که در متون تخصصی وجود دارد حکایت از آن دارد که گرچه در کارکردهای جدید سازماندهی منابع اطلاعاتی، فناوری رایانه قادر است در کار سازماندهی یکدستی، سرعت و سهولت ایجاد کند و حتی در برخی زمینه ها به شکل خودکار به این امر بسپارد؛ اما تنها ذهن تحلیلگر و خلاق فهرستنویس و نمایه ساز حرفه ای است که می تواند محتوای اطلاعاتی آثار را کشف کند و ارتباط آثار را با یکدیگر شناسایی و کنترل نماید. با وجود تلاش بی وقفه کتابداران و متخصصان علوم اطلاعات، توجه به این کتابخانه ها در سازمانها نسبت به گذشته کمتر و کمتر شده و علت اصلی آن را می توان به نادان به امر تحقیق و پائین آوردن مفهوم کتابخانه در حد قفسه های کتاب و نشریات دانست که منشاء آن ناآگاهی مدیران ارشد مستقیم و غیر مستقیم این سازمانها در مورد نقش کتابخانه در سازمان است. متأسفانه این مدیران، در زمینه ی تخصصی که دارند، خود را صاحب نظر می دانند. به همین دلیل اغلب بدون توجه و آگاهی، لطمه هایی به کتابخانه می زنند و تصمیماتی می گیرند که ناشی از تصورات نادرست آنها از کتابخانه است.

نتیجه گیری

در موسسات و شرکت های خصوصی، ارزش حضور کتابداران تخصصی در به کارگیری روشهای خلاقانه مختلف به منظور کاهش هزینه ها و افزایش سطح درآمد می باشد ولی به طور کلی محاسن کیفی به کارگیری این کتابداران در سازمان شامل ارائه اطلاعاتی در مورد راه حل های موجود از منظر احتیاجات مراجعین، استفاده مؤثر و بهینه از منابع و جهت دهی به دانش مشترک در رشته های تخصصی چندگانه است. همچنین، از جمله مزایای کمی به کارگیری کتابداران تخصصی می توان به صرفه جویی در هزینه با استفاده از منابع داخلی کتابخانه ها در مقایسه با به کارگیری مشاور، کاهش ریسکی ایجاد شده از طریق اجتناب از نقض قانون کپی رایت، جلوگیری از ایجاد هزینه به اشتراک گذاری چندین باره مدارک و صرفه جویی در انرژی و زمان کارکنان اشاره نمود. ایجاد روابط داخلی و عمومی قوی تر، تمرکز بر روی خدماتی نظیر آموزش و پرورش که در شرح وظائف کتابخانه های سنتی وجود ندارد، آموزش کاربران در مورد کیفیت اطلاعات، تطبیق فرآیندهای انتشار اطلاعات، دیجیتال سازی منابع و سرمایه گذاری در زیرساخت های فناوری و ایجاد سازگاری

عمومی از مؤلفه ای پیش روی آتی کتابخانه های تخصصی موفق خواهد بود. در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات ضروری است کتابداران کتابخانه های تخصصی جهت بازاریابی خدمات و منابع از هر دو روش رو در رو و آنلاین بهره گیرند. هر چند ورود به محیط فناوری اطلاعات و عصر دیجیتال نوین در کنار ایجاد فرصت های مهیج برای کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی، می تواند چالش هایی نیز به همراه داشته است. مدیریت تغییر، قوانین حقوقی سامانه های انتشاراتی دیجیتالی دگرگون شده و جذب سرمایه گذاری های سازمانی از جمله چالش های پیش روی کتابخانه های تخصصی است. کتابخانه های تخصصی از مهم ترین ابزارهای توسعه واقعی سازمان و به تبع آن توسعه کشور محسوب می شوند. این در حالی است که تاکنون سازمان ها در کشور ما به طور جدی به این مقوله توجه ننموده اند. بی توجهی به اطلاعات مداری و تکیه بر اطلاعات در تصمیم گیری و باورمند نبودن به نقش کتابخانه های تخصصی در توسعه سازمان نیز به نوعی باعث غفلت از نقش این مراکز پراهمیت شده است. در کنار لزوم توجه بیشتر مدیران سازمان ها به نقش کتابخانه های تخصصی، کتابداران نیز باید با ارائه هر چه بیشتر و بهتر ارزش های خود؛ در تبدیل دانش ضمنی افراد به دانش عینی و کاربردی کوشیده و اعتماد افراد را در جهت نیل به اهداف سازمانی جلب نمایند. کتابداران کتابخانه های تخصصی باید خود را به عنوان یک کارشناس اثرگذار همانند کارشناسان بخش های دیگر سازمان باور داشته باشند و در جهت تقویت خودباوری حرفه ای تلاش کنند. علاوه بر این کتابداران کتابخانه های تخصصی برای اینکه بتوانند بهتر به فعالیت خود ادامه دهند باید در فراگیری مهارت های ویژه نظیر مهارت های ارتباطی، رهبری، تسهیل گیری، شبکه سازی، فن مذاکره و بحث، سازگاری، سواد اطلاعاتی، سواد رایانه ای و کار گروهی اهتمام بورزند و از هوش معنوی خود در این راستا بهره بگیرند. به همین منظور و برای بررسی وضع موجود، شناسایی نیاز سازمان های تخصصی از بعد اطلاعاتی، برنامه ریزی برای بازآموزی کتابداران به ویژه در حوزه مسائل مرتبط با مدیریت دانش سازمانی ضرورت دارد.

منابع و مأخذ

۱. اسفندیاری مقدم، علیرضا و بیات، بهروز (۱۳۸۷). کتابخانه‌های دیجیتال در آینه متون: پژوهش‌های ارزیابی محور. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. ۳، ۱۱.
۲. امامی، سارا (۱۳۸۶). کتابخانه‌های تخصصی و بهره‌وری در سازمان‌های مادر. ماهنامه علمی-آموزشی در زمینه مدیریت (تدبیر). ۱۸۶.
۳. صابری، محمدکریم و پولادرای، محمدمتقی (۱۳۸۵). نیمرخ کتابخانه‌های تخصصی و مراکز اطلاع-رسانی. مجله الکترونیکی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران، نما، ۳، ۶.
۴. صادری، فاطمه (۱۳۸۷). نمایه‌سازی در کتابخانه تخصصی و نقش آن در افزایش ارزش افزوده اطلاعات. سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
۵. فهیمی فر، سپیده (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی در کتابخانه‌های تخصصی: نیروی انسانی، خدمات، بودجه. فصلنامه اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی، ۹، ۱۶-۲۰.
۶. قاسمی، علی‌حسین (۱۳۸۵). بازنگری به رویکرد کاربرمداری در کتابخانه‌های تخصصی. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۳، ۹.
۷. فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۸۳). پاسخ به تغییر: برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه خدمات برون کتابخانه‌ای در مراکز اطلاع‌رسانی تخصصی. هشتمین همایش کتابداران سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، اصفهان.
۸. حسن‌زاده، محمد (۱۳۹۰). علم سنجی در سازمان‌ها؛ نقشی نوین برای کتابداران کتابخانه‌های تخصصی. علوم و فناوری اطلاعات، ۶۶(۴)، ۱۹۵-۲۰۶.
۹. غلامی، طاهره (۱۳۹۴). کتابخانه تخصصی به‌مثابه حافظه سازمانی. فصلنامه نقد کتاب، اطلاع‌رسانی و ارتباطات، ۲(۸).

۱۰. Mount, E., & Massoud, R. (۱۹۹۹). **Special libraries and information centers: An introductory text.** Washington, DC: Special Libraries Association.

۱۱. Crumpton, B. E., and Porter-Fyke, E. (۲۰۱۶). **The Special Library: Applicability and Usefulness of the MLIS in nontraditional Library Settings.** Bottom Line, ۲۹(۳), ۱۵۱-۱۶۵.

۱۲. Swanson, J. (۲۰۱۴). **The future of the corporate library.** Information Outlook (Online), ۱۸(۴), ۱۰-۲۴.

۱۳. Cooper, I. D., and Crum, J. A. (۲۰۱۳). **New activities and changing roles of health science librarians: a systematic review, ۱۹۹۰-۲۰۱۲.** Journal of the Medical Library Association: JMLA, ۱۰۱(۴), ۲۶۸-۱۷۷.

۱۴. Medical Library Association. (۲۰۱۶a). **Competencies for Professional Success: Health Sciences Librarian in Context.**

Retrieved from: <http://www.mlanet.org/p/cm/Id/fid=۳۸۳>.

۱۵. Medical Library Association. (۲۰۱۶b). **Medical Librarians Matter.**

Retrieved from: <http://www.mlanet.org/p/cm/Id/fid=۵۸>.

۱۶. Medical Library Association. (۲۰۱۶c). **Professional Competencies for Health Sciences Librarians.**

Retrieved from: www.mlanet.org/p/cm/Id/fid=۲۲۸.

۱۷. Lawton, A. (۲۰۱۶). **The Invisible Librarian: A Librarian's Guide to Increasing Visibility and Impact.** Elsevier Pub.